

MIT O BRANKU MILJKOVIĆU

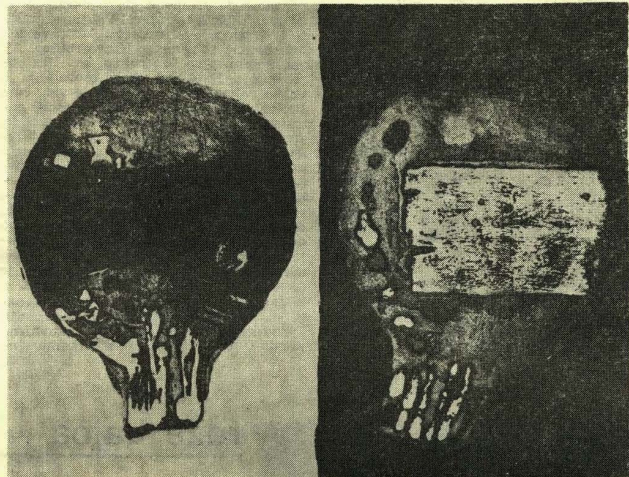
Tragična smrt istakla je Branka Miljkovića u prvi plan jugoslovenske poezije, odjednom se izrodilo na pregršt interpretacija njegove smrti, razloga njegovog otkaza, a time i objašnjenja njegove lirike. Od krajinje neodgovornih i svojevlastnih tvrdnji (Stanišavljevićeva: da je Miljković bio sasvim prosečan pesnik), pa do razložnog, dosta smirenog esaja Petra Milosavljevića (Mit o Branku Miljkoviću — Polja 93), po kojem je Miljković umnogome bio pesnik koji je oblikovao naše vreme, — reči o njegovom pesništvu uvek su aktuelne, sigurno je da će imati mnogo čitaoca. Vreme će, sasvim izvesno, ovištiti portret pesnikova i vrednost njegove poezije. Kad progovore oni koji mu nisu bili ni prijatelji ni neprijatelji, koji mu nisu ni verovali ni neverovali, koji ga, najzad, nisu ni poznavali, — mit o Miljkoviću bide sveden na razumnu meru. A mit postoji i još se učvršćava, zaludno ponesen nadom da će opstati.

Nesumnjivo je Miljković bio princ pesnika svoje generacije, bio i ostao snažna i u ovom vremenu prisutna stvaralačka ličnost. Nema potrebe osporavati mu ono što je svojim opredeljenjem za poeziju izborio. Osmislilo se senzibilitet intelektualnog i čulnog u lirici, napisao relativno mali broj velikih pesama, vratio veru u retoriku i tradiciju. Svojom smrću mnoge je kritičare naveo u stupicu: počeli su da ga traže i pronalaze tamo gde ga doista nema. Među filozofima, među ukletim pesnicima. Ni Petar Džadžić nije smogao snage da se potpuno odvoji od Miljkovićeve biografije.

Njegova studija o B. Miljkoviću napisana je besprekorno, bogatom reči, analitičkim duhom. Vrlo suptilno je interpretirao Miljkovića, ali je u traganju za bogatstvom te poezije često iznalažao i ono čega ona nema. Bilo je nepotrebno citirati lična, intimna pesnikova pisma i oslanjati se na njihovu sadržinu u objašnjavanju razloga pesnikove smrti i razloga njegovih pesama. Miljković je, kao i skoro svi pesnici, bio melanholična i depresivna priroda: ko zna koliko je očajnih i „poslednjih“ pesama napisao. Pesnici ih često pišu. U jednom navedenom Miljkovićevo pismu postoji ova rečenica: „Vrlo lepo si osetio Vječnu poeziju. Dobro je ako u njoj ima svega onoga što si ti rekao.“ Isto se može primeniti i na Džadžićev sud o Miljkovićevoj poeziji. Njegova knjiga je dragocena za prijatelje Miljkovićeve lirike, ali: umesto da pomogne razbijanju mita koji okružuje pesnikovu smrt i zasenjanje njegovo delo — ona je mitu potpora.

I esej Petra Milosavljevića, jedan od ozbiljnih pristupa Miljkoviću, takođe. Upravo potporna Kritičar od puno rađa i odmereno si osetio je u iste stupice u koje i Džadžić. Pesnikovima samo po njemu, potvrđena je istinitost njegove poezije.

Kaže Petar Milosavljević: „Nekoliko dana pred smrt pisao je Branka prijatelju Petru Džadžiću: sada moje pesme traže svoju glavu. Te su reči toliko krupne da bi se retko ko usudio da im poveruje, još manje da ozbiljno shvati njegovu tvrdnju: Svaka me reč može ubiti, ili da u pravom značenju shvati reč iz istog tog pisma: ja sam onaj koji se igrao



vatom i izgoreo. Branko Miljković se i do tada odviše igrao vatom, krupnim rečima, rečima koje suđinu znače. Pokazalo se, međutim, da ta igra nije bila bezazalna, da to nije bilo samo igranje poezije: breme reči i stihova koje je ispevao pozivalo ga je na odgovornost pred samim sobom: pesničko igranje vatom i pesničko drugovanje sa smrću nametnuli su mu faustovsku sudbinu. Ili su te krupne reči o pesmama koje se plaćaju glavom imale da nose puno značenje, ili da budu prazne, lažne, ništavne... Branko je izrazio vošto velike reči, upotrebljavao je i one najkrupnije i najteže koje su ga obavezivale na rizik, svojim magičnim putevima otkrivale ponore iz kojih povratka nije bilo...“

Milosavljević najpre nasleda Miljkovićevoj rečenici iz Vidika 1953: „U stvari postoje dve vrste reči: velike reči mukama oplodene, koje služe da kažu nešto istine, reči od kojih je stvorena poezija; i, na drugoj strani, reči za časkanje, male, krčkave, smislom čaršijske...“ Ne postojelo male i velike reči: svaka reč može ubiti, velika, zavisno od tragičnina i dinamizma situacije. Na jednu od Miljkovićeve pesničko-filozofske igrarije spotalak su se racionalni, bezvratni sudovi Petra Milosavljevića. Ako se

Miljković samo igrao krupnim rečima, rečima koje suđinu znače — posle njegove smrti sve ostaje igrarija. Ali Miljković se nije igrao uvek i njegova smrt nije potvrda istinitosti i iskrenosti njegovih stihova o smrti, niti to može biti. „Pjesma na neki način živi vlastitim životom: njezini dijelovi oblikuju nešto što se potpuno razlikuje od neke grupe sistematski organiziranih biografskih podataka: osećaj ili emocija, ili vizija koja je rezultat pjesme, drugačija je od osećaja, emocije, ili vizije pesnika.“ — pisao je Eliot 1928. u predgovoru za The Sacred Wood. Miljkovića vizija smrti drugačija je od njegove stvarne smrti. Po Milosavljeviću, smrt je garancija da su krupne reči Miljkovićeve o pesmama koje se plaćaju glavom imale istinsko značenje. Dakle, dok je Miljković bio živ nisao, i da je ostao živ, one to značenje ne bi imale. Bile bi prazne, lažne, ništavne. Miljkovićevo smrću njegove najbolje pesme, one gde se o smrti najviše govori ništa nisu dobile: izgubile su, najednom postale sasvim obilne, njihova se metaforičnost objasnila sama sobom.

Milosavljević smatra da su pesme Miljkovića pozivale na odgovornost, zapravo te velike

reči. Dakle, Miljkoviću nije preostajalo ništa drugo nego da se ubije, da bi mu pesme bile istinite, da bi mu se poverovalo. To su pesničke cene. I da je lagao, Miljković je divno lagao.

U stvari, šta je to istinitost poezije i šta je pesnička laž? Govoreći o Eliotovoj impersonalnoj teoriji poezije Velik kaže: „Kao psihološki problem, pitanje je iskrenosti autora uverenja nerješivo i kritički irrelevantno. Snaga uverenja nema nikakove veze s uspehom umjetnošću, niti je ima istinitost doktrine kao takove. U najboljem slučaju moglo bi se dopustiti da su iskrenost i istinitost varjavi terminalni za odobravanje dobre, uverljive, uspele umjetnosti.“ Irrelevantno je pitanje iskrenosti u Miljkovićeve pesmama koje govore o smrti, istinitost je u njihovim unutarnjim misaonim intenzitetima („Najgora je na svetu adolescentna ljubavna poezija koja agenijski doživljava oni koji je pišu; biblioteke su pune loše religiozne poezije koju pišu iskreni vjernici.“ — kaže Eliot) Miljkovićeve poezija stoji van njegove građanske smrti, već je rečeno, u jednom trenutku ubio se čovek a ne pesnik Miljković.

Po Milosavljeviću, Miljkovićeve sentenca iz esaja o Boeque, Poezija je pobjeda nad pesničkom — „umnogome lažna i besmislena — svoj puni smisao (je) dobila nekoliko meseci posle objavljivanja onim činom bez opoziva, kad se njegovo delo okrenulo protiv njega samog i kada je pesnik odbranio reč, ali pri tom rizikovao sebe.“ Od koga ili čega je pesnik odbranio reč, i kome ili čemu je ta odbrana bila potrebna? Znači: da se Miljković nije ubio sentenca bi ostala prazna i umnogome lažna i besmislena.

„Umesto da pesnik piše poeziju, poezija piše pesnika.“ Bila je to njegova tragična istina: njegov život ispislava je njegova poezija, kaže Milosavljević. A to je već dovoljno da mu tme preraste u mit. Ovdje su uzroci mnogih zabuda: paradoks da je poezija ispislava Miljkovićevo život potpuno je prazan i besmislen. Može se reći da svaka poezija piše pesnika, mada to ništa ne znači. Branko Miljković je umro isto toliko iz ljudskih koliko iz pesničkih razloga. Ako je uopšte imao razloga. Poezija mu nije ispislava život jer je došla malo kasnije i bila je uvek njegovim životom određivana.

U poslednjoj rečenici prvog, diskutabilnog dela esaja Mit o Branku Miljkoviću, koja glasi: „I, ne toliko u samoj smrti i izuzetnoj sudbini, već u jedinstvu te sudbine i poezije, u izuzetnom odnosu pesnika i poezije leže važni elementi za odgonetku Miljkovićevo mita.“ — Milosavljević tek počinje da govori o bitnim elementima Miljkovićeve poezije, oslobođen naglavljanja o pesnikovo smrti. U jednom je greška: ne treba gonetati zagonetku mita o Miljkoviću već gonetati njegove pesme i snagu njegovog govora. Nije pesnik potpuno odvojen od svojih pesama, jer iz njega protiču, ali pesme žive svoj sopstveni život i njega treba tužiti. Pesnike ostavimo biografijama i sećanjima. Mitu o Miljkoviću nema dugog života, ali nekim njegovim pesmama ima.

PERO ZUBAC

HEGELOV KONGRES 1966

U prvoj polovini septembra održan je u Pragu (ČSSR) VI internacionalni Hegelov Kongres Organizatori Kongresa bili su Internationalno Hegelovo društvo i Českoslovačka akademija nauka.

Svečano otvaranje Kongresa objavljeno je 4. septembra u Evnenom Karlolinumu u Pragu, a zatim je radni deo održavan u zgradama Pravnog i Filozofskog fakulteta.

Ukupno je bilo oko 250 učesnika iz raznih zemalja Evrope, Amerike i Azije, a proširano je oko 50 referata. Zbog velikog broja referata moralo se nekoliko dana raditi u okviru sekcija (dve) koje su zasedale paralelno, tako da je bilo plenarnih sednica, na kojima su prisustvovali ili mogli prisustvovati svi učesnici, i sednice sekcija, za koje su se učesnici spontano opredeljavali, zavisno od interesa za unapred određene referate. Diskusija o velikom broju referata, naročito na plenarnim sednicama, bila je veoma ziva i interesantna i često se aplaudiralo pojedinim govornicima.

Glavni referat, kojim je otvoren radni deo Kongresa, podneo je Norberto Bobbio, prof. Univerziteta u Torinu, pod naslovom „Hegel i teorija prirodnog prava“. Pošto je Kongres bio posvećen Hegelovom delu „Osnovne linije filozofije prava“ i veći deo referata bio je prilagođen tome. Evo naslova nekih referata: „Pravo filozofije u Hegelovoj filozofiji prava“ (H. F. Fulda), „Aktuelni problemi Hegelove filozofije prava“ (E. S. Markovski), „Normativna dialektika“ (F. Ermacora), „Dialektika razvoja prava“ (V. Knapp), „Hegel i pravni pozitivizam“ (A. Baratta), „Anti-normativizam“ (P. Popov), „Hegelova kritika političkog društva“ (H. Jäbbbe), „Hegelova ocena revolucionarnog rata“ (J. d'Hondt), „O pojmu negacije u dialektici“ (H. Marcuse), „Hegel i otudjenje“ (E. V. Ilenkov), „Markovski komentari o Hegelu“ (S. Avineri), „Problem rada kod Hegela“ (Pal Sandor), „Princip javnosti u Hegelovoj filozofiji“ (E. Mock) itd. Naročito živu polemiku izazvali su referati: „Revolucionarna filozofija prava“ (Hegel, 1817 — Lenjin) (W. R. Beyer), „Predsednika Hegelovog društva“ i „Hegelov princip moderne države“ (W. Maihofer-a).

Od jugoslovenskih predstavnika referate su podneli: Radomir Lukić, „Svojina baza Hegelove filozofije prava i države“ i Adolf Bičić — „Interpretacija države i istorije u Hegelovoj filozofiji prava“. Referate su prihvatili još neki Jugosloveni, ali nisu došli. Međemo spomenuti da je Boris Zicherl vodio jednu prepovednu sednicu sekcije.

Treba dodati da je Českoslovačka akademija

nauka obezbedila solidne uslove za rad Kongresa i da su samo predstavnici SSSR (ali ne svi) svoje referate učinili dostupnim publici (u obliku knjige). Inače je samo još glavni referat umnožen i podeljen učesnicima.

Poslednji referat, koji bi se mogao shvatiti kao drugi po značaju, podneo je Gerhart Schmidt (Freiburg-Br) — „Religija u Hegelovoj državi, paragraf 270. Filozofije prava“. Ovo je izazvalo prigovor jednog broja učesnika, da taj referat pisan s neomistističkih pozicija ne bi trebalo shvatiti kao neku vrstu zalejčka.

Poslednjeg dana Kongresa (11. septembra) održana je generalna debata o najznačajnijim problemima iskrsnim u toku rada.

Interesantno je spomenuti da su neki sovjetski predstavnici istupili s poznatom tezom da država u socijalističkom svetu danas i dalje mora jačati, a da će njeno odumiranje nasuprot tek kasnije. Taj stav je energično razvio Markovski, koji je inače kao vešt govornik nekoliko puta pobras aplauze.

Norberto Bobbio se suprotstavio tumačenju Hegelove koncepcije prava kao antiteze teoriji prirodnog prava. On smatra da takvu antitezu ovome ne treba tražiti u Hegela nego u „istorijskoj školi prava“, dok Hegel izvesno kritikuje, ali ujedno nastavlja i dovršava, tj. prevazišao „prirodno pravo“. Zato je posle Hegela nemoguće više izgrađivati neku teoriju o prirodnom pravu, kao što nije moguće ni ispravno shvatiti Hegelovu filozofiju prava bez tradicije prirodnog prava. Istorizam Hegelov veoma se razlikuje od onoga u istorijskoj školi prava, kao racionalizam od iracionalizma, koji je destrukcija uma. Za razliku od prosvetitelja pak Hegel ne shvata konkretni um i opštu volju kao skup individualnih volja niti državu shvata atomistički već organizistički.

Otuda dolazi u Hegela do naglašavanja uloge države kao totaliteta u odnosu na posebne sfere i pojedince. Kako se sa te pozicije mogu izbeći totalitarizam, centralizam i birokratizam, to je bilo na Kongresu jedan od najinteresantnijih problema, koji je istovre-

meno i baš zato vrlo aktuelan u današnjem razvijenoj i organizovanom industrijskom društvu sa tehnikom koja može dovesti u opasnost i samu egzistenciju čoveka, ako nije podređena umnoj svrsi.

Na Kongresu se dosta govorilo o tome i o sličnim aktuelnim pitanjima. Često se u diskusiji govorilo o miru, o koegzistenciji, slobodi itd. A mnogi učesnici su izrazili usku povezanost politike i filozofije, budući da svaka politika pretpostavlja i podrazumeva izvesnu filozofiju, kao što i filozofija ne može biti apolitična. Taj stav i filozofije, njihova sinteza, moraju biti ostvareni na principima humanizma, tj. u interesu čoveka. (G. Z.)

ESEJ MILANA KASANINA

Počev od prošlogodišnjeg avgustovsko-septembarskog dvobroja Letopise Matice srpske, Milan Kasanin, u ovom našem najstarijem časopisu, uz kratke vremenske preklide, a pod zajedničkim naslovom Sudbine i ljudi, objavljuje seriju esaju o nekim književnicima srpskog realizma i romantizma: o Đurđi Jakiću, Zmaju, Lazi Kostiću, Ljubomiru Nediću, Bogdanu Popoviću, Lazi Lazareviću. Izvanredna čitljivost, pitkost ovih esaja, pisanih perom vrsnog stiliste, — najmanja su njihova vrednost. Oni se, naime, prevashodno nameću čuo sugestivna sinteza autentičnog, dakle, dragocenog memoarskog svodjenja, nadahnutim romanizirane biografije i književno-kritičke nevalorizacije dela nekoliko književnih srpskih pisaca.

Esej Milana Kasanina — estete od nerva, ali i kritičara od smelog suda — za nas su najinteresantniji u onim svojim, dosta čestim, trenucima u kojima bacaju ili sasvim otkrivaju ili bar novije svetlo kako na pojedina dela tako i na ličnosti njihovih tvoraca. Tako će Kasanin, na primer, osvetjavajući život i sudbinu Đure Jakića, utvrditi, smelo ali i argumentovano, da za sudbina ovoga pesnika

„POLJA“ — list za kulturu i umetnost — uređuju: Miroslav Egerić, Pero Zubac, Gligorije Zaječaranović, Gojko Janjušević, Zelimir Petrović, Petar Milosavljević (glavni i odgovorni urednik). Tehnički urednik: Maurits Ferenc Sekretar redakcije Olivera Petrović. Izdaje: Tribina mladih, Novi Sad, Katolička porta a telefon 431-96. Rukopise slati na adresu: Redakcija „Polja“, Novi Sad, postanski fak 190. Godišnja pretprijava 16 novih dinara, za inostranstvo dvostruko, cena jednog primerka i novi dinar. © Zira račun 657-3-298 kod Narodne banke u Novom Sadu. © Sledeći broj „Polja“ izlazi 20. decembra 1966. god. © Štampa „Forum“ Novi Sad, Vojvode Mišića 1. Metar: Faeszar Zsoft

nije bila toliko uslovljena spoljnim faktorima koliko samom Durinom prirodom. A u esaju o Zmaju, on će, isto tako ubedljivo, govoriti o sasvim prečutanoj ili, pak, samo prečutivanoj stoga malo poznatoj narcisoidnoj sujeti ovoga pesnika. Pišući o Jakovu Ignjatoviću, Kasanin će se zalagati za razbijanje legende o tome kako je Jaša bio loš stilist, da bi, nešto kasnije, u istom odelu, a pored niza i drugih pohvala, zaključuje da „mi nemamo boljeg romana o našem selu od Ignjatovićevo Čudnog sveta“. Skolski kratkovidno i uskogrudo, a školski i petricifirano mišljenje naših srednjoskolskih čitanka o tome da i Laza i njegova pripovetka stoji jedino i isključivo u znaku patrijarhalnog morala, Milan Kasanin odlučno opovrgava, dokazuje da taj moral nije patrijarhalan, nego, naprotiv, kultivisan, moderan, — hrišćanski.

Naravno, ne možemo se uvek složiti sa Kasaninovim sudovima. Tako, recimo, nemamo prihvatiti mnogobrojne od onih koje je izrekao o Ljubomiru Nediću. Ne mogući biti slavan u onome u čemu je želeo biti, — u nauci i filozofiji, — on, kao i svaki rođeni pamfletist, svom silinom ruži tudu slavu i, rušeći je, skreće pažnju na sebe, da tako uspe i on da bude čuven“ — maliciozno zaključuje Kasanin o Nediću. Pored toga, Kasanin Nedićevo ljudskom portretu dodaje i ovo: on je „čovek koji je isto toliko svestan svojih želja koliko je nesvestan svoje nemogućnosti“. Citajući srpske savremene pisce, ne traži ono što je u njima dobro, već ono što nije, ne radije se da pokazuje da je neko velik, nego da je mali (...). On ne ume, ili jedva ume, hvaliti nekog ili nešto, a kad to i čini, izgleda nam da to nije on (...). Za kratkovidnog svog života, najbolje što je napisao, to je ubistveni ogled o Milanu Miliceviću, poražno lucidan i hirurški leden“.

Nešto od onoga što je rekao o Nediću, važi i za samog Kasanina. Naime, čini nam se da je njegov najbolji esej u ovom seriji baš ovaj o Nediću, u kojem je on, po Nediću, tako „poražno lucidan“, dot. u drugim pesmama piše skoro apsolutno afirmativno. Čak će i za Bogdana Popovića naći reči pohvale, iako ne smatra da je on bio velik „naučnik ni erudit“, iako zaključuje da „nema u njega ni jedne stručne rasprave, nijednog istraživačkog naučnog rada“, iako zamera njegovim ogledima: „Tu su i načitanost, i dobra volja, i duhovitost, i biran jezik, ali nema pokreta i maha, srce ne kuca“.

Ne znam da li kod nas ima mnogo onih esejista koji bi mogli s punim moralnim pravom staviti ovu zamerku Bogdanu Popoviću. Ali, Milan Kasanin to pravo nesumnjivo ima, jer njegovi esaji, pored niza drugih, imaju i tu odliku da u njima srce kuca. (B. I.)